

Kiss László

Micimackótól Eduardus Ursusig – Lénárd Sándor orvosíróra emlékezünk

„Híre járt nemrégiben – kezdi egy könyvismertetését Benedek István 1967-ben (2) –, hogy egy bolondos magyar orvos latinra fordította a Micimackót, és a bolondos angolok ebből a könyvből tanítják növendékeiket a latin nyelvre.” Nos, az orvosíróként ismert lélekgyógyásztól – az Aranyketrec szerzőjétől –, Benedek Istvántól (1915–1996) elfogadható a „bolondos” jelző. A felkínált latin nyelvű kéziratra a kiadók kezdetben valóban „bolondos” ötletként reagáltak: „...megkaptuk kitüntető kéziratát [...] sajnos a munka pontosan 1900 év késéssel érkezett meg hozzánk. Minő veszteség az olvasóközönség számára! [...] a további idővesztésedet is megakadályozandó, a kéziratot futárral küldjük vissza” – figyelmeztette egyikük szellemesen Lénárdot a latinnak holt nyelvvé válására, az 1950-es évek végén (8).

Lénárd, aki ekkor már Brazíliában élt és nemzetközileg ismert volt nyelvtudásáról – anyanyelvén kívül beszélt németül, franciául, angolul, spanyolul, portugálul – egy São Paulóban ülésező Amerika-közi Kőrbonctani Kongresszuson tolmácsként dolgozott. Munkáját tekintélyes összeggel díjazták. Elhatározta: „zsákmányomat az egyhangúlag elutasított kézirat kinyomtatásába fektetem” (8). Rövidre zárva mondandónkat: 1960 karácsonyára az angolok Jézuskája, Santa Claus „Winnie-ille-Pu-val repült be szánjában az angol kéményekbe” (8). A „latin medvét” (Eduardus Ursust) mi Karinthy Frigyes fordításának köszönhetően „Micimackó”-ként ismerjük. Az angliai kiadással Lénárd könyve szédületes sebességgel hódította meg Amerikát is, ahol 1961 februárjában már az ötödik utánnymásra is szükség volt. S mint Lénárd írja: „február óta a mackó ott kapaszkodik, ahol a legédesebb méz terem: a bestseller-fán” (8). A teljesség kedvéért: Lénárd többször idézett, legismertebb könyvéről írt visszaemlékezése magyarul először 2003-ban jelent meg (11). Ebben a kötetben található Siklós Péter tollából a Lénárd Sándorról szóló „életrajzi vázlat” is (10). S bár Siklós jelzi, hogy vázolata sok ellenőrizendő és pontosítandó adatot is tartalmaz, mi mégis e szövegre támaszkodunk e „regényes életút” tömör ismertetésében.

Lénárd Sándor 1910. március 9-én született Budapesten, a Németországból a magyar fővárosba települt Levy család tagjaként. 1909-ben a család az evangélikus hitre tért át, és a magyar Lénárd nevet vette fel. Sándor atyja, a magyar kultúrtörténetben jól ismert Lénárd Jenő (1878–1924) a Budapesti Tudományegyetemen bölcsész doktorátust szerzett Buddháról szóló, *Dhamma. Bevezetés a Buddha tanába* című kétkötetes monográfiájával. Lénárd Jenőt a *Magyar Utazók Lexikona* (1) is számon tartja, mint kis-ázsiai (törökországi) utazót. Az első világháború nemcsak Lénárd Jenő pályáját törte ketté, hanem a Lénárd családot is kiforgatta vagyonából. Az apa és fia Bécsbe költözött, ahol a kis Sándor a nagyhírű Theresianum diákja lett. Miután sikerült házat venniük Klosterneuburgban, a család újra egyesülhetett. Sándor 1928-ban itt érettségizett, majd a Bécsi Egyetemen folytatta tanulmányait. S itt „botlunk” bele a Siklós által említett „pontosítandó” adatba. Amit biztosan tudunk: 1936-ig 14 szemesztert hallgatott a még mindig híres bécsi orvosi karon. S bár Benedek állítja, hogy „Bécsben szerezte orvosi diplomáját” (2), Siklós szerint ezt az egyetem levéltára nem tudja iratokkal alátámasztani. Közben, 1936-ban Lénárd megnősült és megszületett fiuk, Hans-Gerd.

Állítólag az egyetemen maradt, gyakorlatot vezetett – a családnak kellett a pénz –, de az orvosi hivatással (vocation) egyre jobban vetélkedett a vesszőparipa (avocation): az irodalom, költészet, fordítás. Családi élete is felbomlott, felesége visszatért Bajorországba. Talán ez a válás is megkönnyítette Lénárd döntését – nehezen viselte el Ausztria „bekebelezését” Hitler birodalmába 1938 tavaszán –, 1938 késő nyarán kivándorolt Olaszországba.

Az olasz fővárosban töltött éveket Lénárd *Római történetek* című könyvéből ismerjük meg (6). A Rómába érkezés évét, illetve a drámai 1943-as év eseményeit feldolgozó „visszaemlékezést” többen regénynek tekintik. Én inkább Magyar Imre véleményét fogadom el, aki így ír a *Római történetekről*:

„A fasizmus olasz formájának valóban mulatságos, néha nevétségesen ostoba, máskor inkább elszomorító, egy kicsit mindig blöffös képei, melyek mögül azonban elővigyorgó a hátborzongató szörnyűség” (9).

Lénárd már egyszer, 1928-ban turistaként járt Rómában. Most mégis, „egy kis kofferrel” érkezve, nehéz a letelepedés.

„Ha új életet akarsz kezdeni, a régit be kell fejezned. Meg kell halnod, fel kell támadnod. Gügyögve kell megtanulnod az új nyelvet... [Az ember] sebei már lassabban gyógyulnak, mint tizennyolc éves korban. Kis, szklerotikus foltok képződtek ereiben, a szemlencséje már kevésbé rugalmas...”

– állítja ki önmagáról az orvosi ismereteiről tanuskodó belépesi okmányt (idézeteinket a Szerb Antalné szerkesztette kötetből vesszük, jelzve az oldalszámot: 181. oldal). Orvosként kezdetben nem tudott elhelyezkedni. A híres bécsi sebésznel, Anton Freiherr von Eisbergnél (1860–1939) szerzett sebészeti gyakorlatát a konyhában kamatoztatta: segített térdben szétválasztani egy hatalmas sonkacsontot.

Így emlékezik:

„...kérek egy zsilippengét és a sebészet szabályai szerint nekilátok... Megtalálom a ligamentum laterálét [oldalszalagot], bevágok a meniscus felett... Az ízület már nyitva van, a két csontot már csak a belső szalagok tartják – az operáció sikerült... Életmentő operáció volt – az én életemet mentette meg: délután Francesca feljön a portásnéto: nem tudnék-e az unokatestvéreinek intravénás kalciuminjekciót adni... Egy lírát fizet az injekcióért. Egy líra az öt darab pizza. Sakk az éhhalálnak.” (231)

Lakása még nincs, de állása igen: a mindennapi injekció beadása. „Szerencsém, hogy most áll magasan a kalcium csillaga. Az átlagorvos intravénás injekcióból egész szépen meg tudott élni” (237). A nap nagy részét a művészek és írók kávéházában, a Café Grecóban tölti, ahol a magyaroknak külön asztaluk van. Kölcsonösen bemutatkoznak – majdnem mindegyikük orvos. Mégis, kezdetben bizalmatlanok Lénárddal szemben.

„Ekkor érzem először, hogy mit jelent itt a fasizmus. Nem az a gyilkos gépezet, mint Hitlerké. De bizalmatlanságot teremt. Ha mindenki kimondhatná a véleményét, diktatúrájuk összedölné... érzem, hogy vizsgáztatnak. Legalább azt szeretnék tudni, hogy orvos vagyok-e valóban... sikerült megnyugtatom a társaságot.” (192)

Éjfélkor zárják a kávéházat. „Ez a nap legbúsabb perce. Elindulok valamerre.” Fél líráért – ha éppen van neki – felül a villamosra. „Rómát két vonal futja körbe. Körbe-körbe szaladnak, mint a vén koldusasszonyok ujja a rózsafüzéren” (239–40). Az ember a villamoson szépen elszundikálhat. „Ha nincs meg a tőkém – avat be Lénárd a római hajléktalan stratégiájába – kimehetek a Via Flaminióra: magas, agyagfalú domb emelkedik az egyik oldalán. Ebbe bölcs és előrelátó emberek odúkat vágtak. Meghítt, meleg helyek... Ötre mindenestire megnyitják a templomokat” (240).

Központi fűtéses, összkomfortos lakásunkban önkéntelenül is felmerül a kérdés: hogyan lehetett így élni hónapokon át, mi tartotta életben Lénárdot? Nos, a választ is megtaláljuk az orvosíró „római történetei”-ben:

„Az ember májában van egy furcsa anyag, a glikogén. Claude Bernard, a múlt [a XIX.] század nagy fiziológusa fedezte fel: ebből a test szükség esetén igen egyszerűen és gyorsan cukrot gyárthat. Az izommotor benzinje a cukor. Németh László beszélt először lelki glikogénről: arról a szépről s jóról, amelyből éhes és fáradt órákban cukrot gyárt a szenvedő test. Ha azt kértem magamtól, mi tartotta bennem a lelket a vak életosztónön kívül, azt kell felelnem: a lelki glikogénom.” (242)

Csupán a teljesség kedvéért tesszük hozzá: Németh László (1901–1975) szintén orvosíró és a magyar nyelv mestere volt.

Később Lénárd mellé szegődött a szerencse is: egy külföldre távozó orvostársa neki ajándékozta vérnyomásmérőjét. „A vérnyomásmérés szép mesterség. Hajléktalan orvosnak melegen ajánlom” (262). A „fenséges” Piazza Navona környékén talál egy patikát, amelynek tulajdonosa megengedi, hogy ott használja műszerét. Nem csak mér, oktat is: „...a vérnyomásnak annyival kell fölülmúlnia a százat, ahány éves az illető.” Egy francia abbét, aki négy-öt szivart szív naponta, s akinek „255-öt” [Hgmm-t] mér, így figyelmeztet: „A szív számológép. Szépen összeadja a napi adagot, és pár év múlva benyújtja a számlát” (275). De jómaga is tanul: „...az orvostudomány csak képleteiben, elvont elveiben nemzetközi. A betegágy mellett nagyon is nemzeti... Minden kezelés az orvos és a beteg együttműködése” (279).

Betegeit többnyire ingyen kezeli. „Betegeimmel együtt szenvedek, s az együtt szenvedés... összeköt. Végül annyira megbátkozom betegeimmel, hogy nem tudok visszazökkenni abba a távolságba, hogy pénzt kérjek tőlük” (349). Talán megbocsátja nekem a kedves Olvasó, ha a „Róma, 1943” részből is elsősorban olyan sorokat idézek, amelyek a mai, CT-re és laboratóriumi eredményekre hagyatkozó világunkban is útmutatót jelenthetnek.

„Az orvos szeme legyen bizonyos mértékig röntgenképességű, s nézzen vele, ujja legyen olyan érzékeny, mint a hőmérő és érintsen – az eleven test ismerője ne mondjon le egészen régi méltóságáról a gép javára... Nézem betegeimet, beszélgetek velük, szeretem, hogy emberekhez szólok, akik egy fokkal még emberibbek, mert még a mindennap egyenruháját is levetették, és ott vannak, ahol legszentebb gondolataik születnek: ágyukban.” (352)

Ezt az „ars poeticá”-t viszi magával Dél-Amerikába is Lénárd, amikor 1952-ben úgy dönt, hogy elhagyja az öreg földrészt. Pedig a második világháború után már nem kell nélkülöznie, egyik-napról a másikra élnie. Előbb az amerikai hadsereg alkalmazza őt: antropológusként segít az elhunyt amerikai katonák holttestének kihantolásában. Később a Római Magyar Akadémia orvosa lesz. Gazdag nyelvtudásának

közönhetően kongresszusokon tolmácsol. Nem csak orvosi összejöveteleken! Ez derül ki *Római kongresszus* (1950) című írásából, amely egy braziliai magyar nyelvű folyóiratban jelent meg 1957-ben, mint „részlet” a tervezett harmadik Róma-könyvből (6). Az 1950-es szentév tiszteletére összehívott kongresszus témája Európa egyesítése volt. Csupán – időszerűsége miatt (brexit!) – egyetlen véleményt, az angol küldött mondatát idézem Lénárd tolmácsolásában: „*Uraim, mi elvben melegen pártoljuk az Egyesült Európai Államok megteremtését... [de] Anglia mint tagállam nem fog belépni egy ilyen alakulatba*” (6).

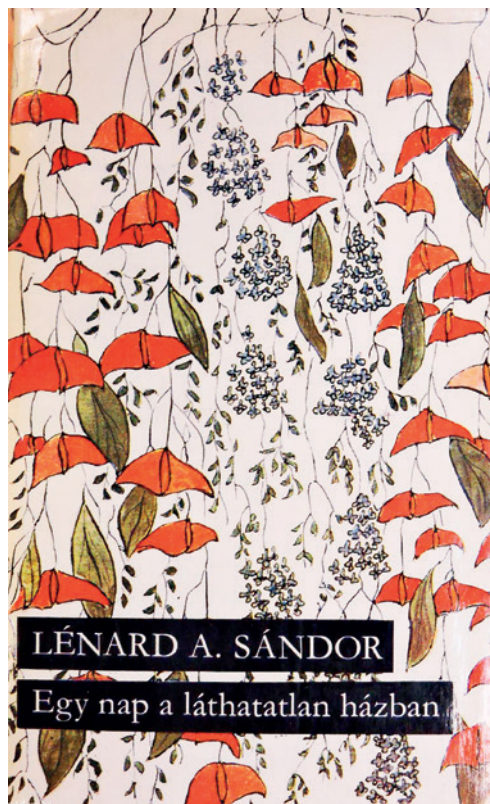
A Római Magyar Akadémia mint kiadó is segíti őt – két orvostörténeti munkáját is megjelenteti. Gyermekgyógyászati szakkönyvet is ír. Megkezdte verseinek kiadását. Az 1947-ben kiadott *Ex Ponto*, illetve az *Orgelbüchlein* című köteteket a Rómában élő magyar művész, Amerigo Tot rajzai díszítik. Nemcsak a hivatásához közeli orvostörténet érdekli, hanem a „római konyha története” is (jómaga is kiválóan főz). Akadémiai ismerősei – és olykor betegei – is biztatják, jöjjön haza, ahol talán még orvostörténeti tanszék élére is kerülhet. Lénárd azonban az egyik elnyomó rendszer (Mussolini) túlélése után nem kíván egy újabbá kerülni. S mivel úgy véli, hogy az egyre durvább hidegháború megint világgégéshez vezethet, úgy dönt, hogy családjával – 1950-ben újránősült – a biztonságosabbnak tűnő Dél-Amerikát választja.

Előbb seborvosi állást vállal egy braziliai ólombányában. Emberségessége miatt – egyre több munkást tanácsol el a munkától az ólommérgezés veszélye miatt – egy év múlva felmondanak neki. 1953–56 között a neves sebész, Egberto Silva segédorvosa. Élete utolsó szakaszát a dél-braziliai, német telepések lakta tartomány (állam), Santa Catarina egy kis településén, Donna Emmában tölti. 1956 számára a sikerek éve: megnyeri a brazil televízió Johann Sebastian Bach, a nagy német zeneszerző életművére alapozott vetélkedőjét. A mintegy 2500 dollár értékű első díjból gyógyszertárat vesz, amelyben orvosi ellátást is nyújt betegeinek. 1960-ban a patikát eladja, és visszavonul a Donna Emma-i „láthatatlan házba”.

Itt írja híres könyveit: a már említett 1973-as kötetben közreadott *Völgy a világ végén*, *Római történetek*, illetve *Egy nap a láthatatlan házban* című műveket. „*Orvosnak lenni írónak való mesterség – gondolom –, a betegek néha igazi történeteket is fognak betegségük történetébe, az írónak nem kell izzadva történeteket hazudnia; lophat*” – írja Lénárd egyik „római történetében”. Nos, ilyen „összelpokodott” történetek töltik meg *Völgy a világ végén* című „bűbájos” (Benedek) könyvét. A könyvet eredetileg németül írta meg *Die Kuh auf dem Bast* címmel 1963-ban, majd 1965-ben angolul is *The Valley of the Latin Bear* címmel. Gyorsan pontosítunk: az 1967-ben magyarul is megjelent könyv nem fordítás, hanem „*olyan ízes-zamatos magyarsággal megírt könyv, hogy nyelvét-stílusát megirigyelheti bármelyik itthon élő magyar író*” (2). Olvasunk bele ebbe a nyelvezetbe: „*Ez a patika, az orvosi rendelő,*

az ambulatórium, a laboratórium – mutatja be munkahelyét doktorunk. – Itt a beteg elvárja, hogy: a vortice ad hallucem, feje búbjától a lábujja hegyéig mindenre legyen orvosság... s nemcsak tute, cito, iucunde – biztosan, gyorsan, kellemesen –, mint ahogy ezt Celsus követeli, de olcsón is, mert pénzt se ültetni, se aratni nem lehet” (70). Lénárd doktor itt is – akár csak Rómában – szívesen elbeszélget betegeivel, még ha néha ilyen kérdést kap is: „*...magyarázza meg, hogy van az: amikor nem voltam férjnél, mindig lányokat szültem, most, hogy férjnél vagyok, csupa fiút kapok... miért?*” (79).

„*Megkísérlem leírni egy napomat, egy mindennapi napot. Jelentős napjaim nincsenek. Nem is nagyon kívánom őket. »Élj érdekes időket« – mondják a kínaiak, ha rosszat akarnak kívánni valakinek*” (417). Így indítja *Egy nap a láthatatlan házban* című nem szokványos „naplóját” Lénárd, abban a faházban, amelyet felépülte óta „*a fák körül nőttek, túlnőttek*”, vagyis „láthatatlan”. Lénárdé nyolc hold erdő is, háza közvetlen közelében: a fák közül csak a platán szól ismerős nyelven, hisz „*a kezem alatt nőtt fel*” (419). Az egyik platán időmérőként is szolgál: „*dél [van], amikor a legelőn álló platán árnyéka olyan kicsi, hogy négy birkám éppen elfér benne*” (422). Itt kertészkedik Lénárd, mert „*Kertésznek lenni jó. A kertész nem fogja ki a munkából. Könyvek, szobrok, házak elkészülnek,*

Az *Egy nap a láthatatlan házban* 1969-es kiadása – a borító képét díszítő növényeket Lénárd rajzolta (megjelent a Madách Könyvkiadó, Pozsony és Magvető Könyvkiadó, Budapest gondozásában)

a kert soha”. Persze kertészkedni jó, de nem könnyű. Doktorunk is örök harcban áll a páfrányokkal. „Tudós növények... valamit sejtenek az örök élet titkából... Nem szabad fejlődni... ez a titok” (452). A dinoszauruszoknál idősebb páfrány mindent elfojt a kertben, pedig „én a fákra szeretném bízni emlékezetemet”, ezért „vonulok minden reggel a páfrány ellen” (453) harcba.

Már a „láthatatlan házban” írt naplója is tartalmaz egy-egy gyöngyszemet a nyelvekről. Például:

„Azt vélhetné az ember, hogy »Péter megreggelizett« angolul azt jelenti, hogy »Peter had his breakfast«. Szó sincs róla. Péter paprikás szalonnát evett, búzalisztból sült kenyeret, amelyben főtt krumpli, köménymag és só is volt, és egy kis szilvóriumot hajtott le hozzá. Péter viszont teázott, zablisztet kanalazott, tükörtojásban nézte magát, és egy füstölt tengeri hal szárazföldi pályafutásának vetett véget. Még a reggeliket sem lehet összehasonlítani” (443).

Az igazi meglepetést a magyar nyelv szerelmesei számára – beleértve jómagamat is – azonban egy 31 évvel Lénárd halála után megjelent kis kötet jelentette (11). A kötet az esszéíró Lénárdot mutatja be, a nyelvekről szóló írásainak tükrében. S bár a szerkesztői előszó hangsúlyozza, hogy ezek az írások nem tudományos, nyelvészeti (szakirodalmi) munkák, mi mégis melegen ajánljuk azok elolvasását a *Magyar Orvosi Nyelv* olvasóinak.

A kötet törzsét a *Hét nap bábéliül (meg egy nyolcadik)* című, könyv terjedelmű esszéje alkotja (7). Az esszé eredetileg 1964-ben egy német rádióban hangzott el. Az előadások *Sieben Tage Babylonisch* címmel kötetben is megjelentek, amely „a magyar közönség előtt teljesen rejtve maradt” (11). Lénárd szépirodalmi stílusban mutatja be a magyar, a katarinai német, a braziliai portugál, a botokud indián, a francia, a római olasz, az újlatin és az amerikai angol nyelvet. E felsorolásból leginkább a botokud nyelv szorul magyarázatra: annak a mintegy 300 emberből álló törzsnek a nyelve, kiknek őserdei telepe alig ötórányi lovaglásra van Lénárd faházától. „Ilyen közel van hozzánk a kőkorszak” (7). Sajnos, még a nyelvzseni Lénárd sem tudta ezt a nyelvet megtanulni, mindössze egy szavukra, a maniókát – burgonyaszerű, gumós gyökerű növényt – jelentő „aipi” szóra hivatkozik ismételtelen. A botokud nyelvről szóló esszejét használja fel doktorunk a figyelmeztetésre: korunk a nagy nyelvhalál kora is. „Az európai dialektusok csodálatosan tarka képét az

újságnyelv, a kormányzati nyelvek, a rádiónyelvek fenyegetik. Az uniformizálás mindenütt sikerrel harcol az ősi forma ellen” – véli 1964-ben (7). Vajon mit szólna ma a világhálót eluralt nyelv, az angol térhódítását látva?

Lénárd Sándor ötven évvel ezelőtt, 1972. április 13-án hunyt el szívinfarktusban. Sírja a maga ültette, hatalmasra nőtt fenyők tövében van „a világ végi völgyben.” Az évforduló apropóján kapcsolódunk Terts István tanácsához: szeressük Lénárd Sándort, az orvosirót, és tanuljunk tőle – mindenképp el előtt ismerni és szeretni a nyelveket, a nyelvet. Különösen a magyar orvosi nyelvet!

IRODALOM

- Balázs Dénes (szerk.) *Magyar utazók lexikona* Budapest, Panoráma 1993:236.
- Benedek István *Völgy a világ végén (Lénárd Sándor bűbájós könyve)* In: B. I.: Az író lelke. Irodalmi tanulmányok Budapest, Magvető Kiadó 1978:481–3.
- Lénárd Sándor *Római történetek* In: Szerb Antalné (szerk.) *Völgy a világ végén s más történetek* Budapest, Magvető Könyvkiadó 1973:173–407.
- Lénárd Sándor *Völgy a világ végén* In: Szerb Antalné (szerk.) *Völgy a világ végén s más történetek* Budapest, Magvető Könyvkiadó 1973:17–158.
- Lénárd Sándor *Egy nap a láthatatlan házban* In: Szerb Antalné (szerk.) *Völgy a világ végén s más történetek* Budapest, Magvető Könyvkiadó 1973:409–603.
- Lénárd Sándor *Római kongresszus* (1950) In: Siklós Péter és Terts István (szerk.) *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában. Lénárd Sándor írásai a nyelvekről* Budapest, Typotex 2003:23–45.
- Lénárd Sándor *Hét nap bábéliül (meg egy nyolcadik)* In: Siklós Péter és Terts István (szerk.) *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában. Lénárd Sándor írásai a nyelvekről* Budapest, Typotex 2003:47–144.
- Lénárd Sándor *Pu, a latin medve. Egy könyvsiker regénye* In: Siklós Péter és Terts István (szerk.) *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában. Lénárd Sándor írásai a nyelvekről* Budapest, Typotex 2003:145–64.
- Magyar Imre *Római történetek. Lénárd Sándor könyvéről* In: M. I.: *Stílusgyakorlat* Budapest, Medicina Könyvkiadó 1971:250–2.
- Siklós Péter *Budapesttől a világ végi völgyig. Lénárd Sándor regényes élete* In: Siklós Péter és Terts István (szerk.) *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában. Lénárd Sándor írásai a nyelvekről* Budapest, Typotex 2003:165–86.
- Siklós Péter és Terts István (szerk.) *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában. Lénárd Sándor írásai a nyelvekről* Budapest, Typotex 2003.

Szent Györgyi Albert így magyarázta a magyar tehetség titkát:

„...ugyanazt látjuk, mint önök, de mást is észreveszünk.”